

**PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
IRODALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA**

Rudaš Jutka

**A SZELLEM FINOM JÁTÉKA
A kortárs magyar irodalom interkulturális aspektusai
(Doktori értekezés)**

Pécs, 2005

Rudaš Jutka

A SZELLEM FINOM JÁTÉKA
A kortárs magyar irodalom interkulturális aspektusai
(Doktori értekezés)

TÉZISFÜZET

témavezető:
Prof. Dr. Thomka Beáta

A védés helye és ideje:
7624 Pécs, Ifjúság útja 6. A/546. terem
2005. december 15. csütörtök 11 óra

Irodalomtudományi Doktori Iskola
PTE-BTK, Pécs
2005

TÉZISEK

Az összehasonlító irodalomtudományban fontos helyet foglalnak el azon kutatások, melyek – egy mű vagy író sorsának tanulmányozásakor – egy idegen nyelvi/kulturális térben új olvasatokat fedeznek fel, a művészi, esztétikai üzenet másfajta megértését vélik feltárni. Ezen feltárásokra a hazai környezet különböző okok miatt nem kínál(t) lehetőséget vagy nem vállalkozhatott. Itt például irodalmon kívüli meghatározó elemekre gondolhatunk, amelyek rabul ejthetik a szépirodalom individuális átélőjét is. Az esztétikai vizsgálódás a műre irányul, s a hozzátapadó külső mozzanatoktól eltekint – mondja Gadamer –, majd hozzáteszi, hogy ezek a mozzanatok elég jelentősek is lehetnek. Az esztétikai tudatnak az esztétikait meg kell különböztetni az esztétikain kívül esőtől. Eme meg (nem) különböztetésre jó példa lehet Esterházy Péter *Javított kiadásának* fogadtatása, amikor a mű esztétikai minőségét nagyban befolyásolta a tartalmi és a morális komponens. A mű (hazai) értelmezése nemcsak magára a műre irányult, annak esztétikai létére, hanem a külső mozzanatokra is. Másrészt például vehetjük Eco „nyitott mű”-koncepciójának alkotásait, és az ezek által felvetett értelmezési, megértési, olvasási lehetőségeket, amelyek e „posztmodern” szövegek fontos mozzanatait alkotják. A nagy formátumú íróknál, akik művészi alkotásaikban az ember szellemi világának különös dimenzióját tárják fel, az újfajta olvasatok mindig lehetségesek és egyre gyakoribbak. Mindezen mozzanatok a szövegek hermeneutikai karakterére is rávilágítanak, és hangsúlyozzák a lezáratlanságot mint hermeneutikai elvet, amennyiben szüntelenül alakuló olvasatok sokaságát teszik lehetővé. Ugyanakkor e szövegek olvasóikat a hermeneutika alapkérdéseivel (a nyelviséggel, az idegenség áthidalásának problémáival stb.) szembesítik.

Sokak véleménye, hogy az irodalom létezése az olvasónak feltett új kérdésektől függ. Rejtélyesebb az a viszony, amely az író/művet egy idegen kulturális közegbe beiktatva nyitja meg a műalkotáshoz való individuális, személyes kapcsolat útját. Ezek a folyamatok csak bonyolultabbá válnak, ha egy szerző/mű gyökeresen eltérő kultúrtörténeti tradícióval rendelkező befogadói közegbe érkezik.

Értekezésemben az irodalmi befogadásnak, mint az irodalmi kölcsönhatás általános rendszerét alkotó szükséges és valós elemnek a vizsgálatával foglalkoztam. Az alapvetően komparatistikai, recepcióesztétikai munkának szánt első fejezetben hangsúlyozottan az irodalomelméleti kérdésirányokat, a „posztmodernnek” nevezett szemléleteket igyekeztem megragadni. Ahhoz, hogy világosan kifejtsem azt a számomra roppant szövevényes gondolati hálót, kiinduló fogalmi bázisként a következő fogalmak szolgáltak: recepció, olvasás, ízlés, ítélet, hatás, kultúra valamint megértés, értelmezés, alkalmazás, nyelv és fordítás, elsősorban a német hermeneutikai hagyomány. Az elemzett posztmodern szövegek túlnyomó része a hermeneutika alapvetéseinek bővebb kifejtését igényelte az értelmezésben, ugyanis ezen írások (más szövegekhez képest) kiemelten kezelik a megértés hermeneutikus gyakorlatát, így ezeknél releváns szerepet tölt be az általam előnyben részesített gadameri (filozófiai) hermeneutika. Ez a hermeneutika igazolhatja azt, hogy e szövegekben a megértés és az értelmezés (akár mint fordítás is) a legmélyebb kérdésként mutatkozik meg. A dolgozat megkísérelte bemutatni, hogy e szövegek milyen hermeneutikai mozzanatok által válhatnak a mélyebb megértés alanyává és tárgyává. Az írás a fordítások kapcsán – a félreértések leküzdése szándékával – nagyrészt reflektál a megértés, értelmezés (mint a hermeneutika célkitűzése) szerepére. A hermeneutika egy klasszikus meghatározás szerint épp ott lép életbe, ahol a félreértésre mód van. A kortárs magyar szövegek – nagyobb hangsúllyal a *Harmonia caelestis* és a *Javított kiadás* – követésével és elméleti problémák megfogalmazásával a dolgozat a „szlovén hungaricák” nyomába szegődik. Értekezésem sajátos elméleti kérdésekre koncentrálni nyitja meg a teret a „konkrét” második résznek. Mindkét fejezet felépítését döntő módon meghatározta az általam centrumba állított befogadás-, olvasás-retorikai- valamint fordításelméleti szempontú megközelítés.

I. SZÖVEG — RECEPCIÓ — FORDÍTÁS

I./1. A posztmodern szöveg (öröme)

I./2. Olvasói válaszok – kulturális megértés

I./3. „A fordítás mint kulturális praxis”(fordításelméletek)

E bevezető elméleti fejezet a kultúrák érintkezésének és a kulturális megértésnek a kérdéseit tárgyalja, nagyobb hangsúlyt szánva a fordítás/fordíthatóság problémájának az irodalomban. Úgy gondolom, hogy a szemléletek pluralitásának bemutatása összefogóbb képet ad a nyelv-kultúra-fordítás tematikájáról, ha a fordítás néhány alapvető (hermeneutikai) elméletének a vázlatos áttekintését nyújtom. Az általam kiemelt fordításelméletek rövid összefoglalásával a figyelmet az elmúlt néhány évszázad fordítással kapcsolatos elgondolásainak szerteágazó voltára kívántam irányítani. Az utóbbi években valóságos diskurzív robbanás zajlott le a kultúrák fordítása terén. Megerősödött annak tudata, hogy a kultúrák különbségeit világszerte fenn kell tartani. Ebből is következik, hogy a fordításnak, mint elméleti problémának a gyakorlatba való beépülése az összehasonlító irodalomtudománnyal foglalkozók számára (is) fontos kutatási terület lehet, elsősorban az irodalmi hatástörténet tárgykörének tanulmányozásakor.

Számos, a fordítás tárgykörében mostanában született tanulmány – a tisztán formális és lingvisztikai megközelítéssel szemben – a kultúra és a történelem szerepét hangsúlyozza. Ezen elv szerint nem maguknak a nyelvi elemeknek, hanem azoknak a „gondolkodásmódoknak” a fordítása a feladat, amelyek ezekben a nyelvi elemekben megtestesülnek.

Az alábbiakban eddig csak részben érintett, de jelentősége folytán külön jelentőségű kérdéskört kísérelek meg áttekinteni, amely közelebb vihet a fordításelméletek szemléletbeli változásainak megértéséhez. Kirajzolódik, hogy egy-egy időszakban más-más megközelítések dominálnak a fordításról való gondolkodásban, és az esetleges elméletalkotásban.

A fordításelmélet korszerű megközelítése elválaszthatatlan a kultúra fogalmának értelmezésétől. Ezért lett a fordítás/fordíthatóság problémaköre a kultúrák közisége kiemelkedő tárgyköre. A fordítás nemcsak a másik kultúra közvetítésének a metaforája és megoldandó nyelvi probléma, hanem ennél bonyolultabb feladat. A szövegek mélyszemantikája (Ricoeur) egy új világlátást hoz létre, a szövegek egy lehetséges világról beszélnek. Ennek a világnak a dimenziói éppen a szöveg révén válnak ismertté.

II. ESTERHÁZY PÉTER: HARMONIA CAELESTIS és JAVÍTOTT KIADÁS

II./1. „Az elődök nemzedékrajza”

Referencialitás és fordíthatóság Esterházy Péter

Harmonia caelestis és *Javított kiadás* című műveiben

II./2. „Akinak nyelve van, világa van”

Esterházy Péter *Harmonia caelestis* és *Javított kiadás* című műveinek nyelvi aspektusáról

II./2./1. Esterházy- (ön)irónia

Irónia Esterházy Péter *Harmonia caelestis* és *Javított kiadás* című műveiben

II./2./2. Esterházy-mozaik

Intertextuok Esterházy Péter *Harmonia caelestis* és *Javított kiadás* című műveiben

Exkurzus 1. – Az *Egy makró emlékiratai* Esterházy Péter *Függőjében*

Megállapítható, hogy a kortárs magyar irodalom szövegeiben (szemben a kortárs szlovén irodalom szövegeivel) sok az olyan szimbolikus információforrás, amelyek lényegében valóságmodellek, kulturális minták. Ezek a kulturális minták jelentéseket biztosítanak, ugyanis a társadalmi valóságról igyekeznek képzeteket alkotni. Némely műalkotások (mint a *Harmonia caelestis* és a *Javított kiadás*) esztétikai minősége oly mértékben a kulturális hovatartozás meghatározta színvonalától függ, amelyet csupán e kultúra megismerési lehetőségeivel párhuzamosan lehet megérteni, amit fejleszteni, alakítani kell. A szöveg hatása és jelentése az olvasó számára abban a kulturális folyamatban konkretizálódik, amelyben a szöveget a különböző módokon befogadják és értelmezik.

A hatás-befogadás mechanizmus alakulásakor fontos, hogy a másik nyelvi-kulturális közösség irodalma a fordítások révén milyen formációt tud felmutatni, mivel és hogyan tudja meggyőzni a külföldi olvasóközönséget. A kiadói stratégiák, a magyar irodalmi gondolkodás specifikuma, az önmagába, a nyelvbe zártsága, kelet-európai, magyar referenciái mind befolyásoló tényezők a befogadásnak.

Thomka Beáta hívja fel a figyelmünket a *Harmonia caelestis* és a *Javított kiadás* újfajta felkészültséget megkövetelő befogadói magatartására. Ha a *Harmoniát* „a különféle tapasztalásmódoknak juttatott szereppel együtt szemléljük, egy posztmodern utáni, dekonstrukciót meghaladó új kritikai realizmusról és olyan érzékenységről beszélhetünk, amelynek befogadására most kell felkészülnünk. A leírás műveletei a regényben nem a meglévő, hanem a létre hívott tapasztalati valóságok megérezhetői. Szövegek is vannak, nyelvek is, és bennük világok, világképek, azokban pedig tudás, érzékelés és tapasztalat váratlan kiterjedései.” Mindez megnehezíti e szöveg befogadását, azért lehetséges (és nem kizárt) a referenciális olvasás, értelmezés és fordítás. Mivel a társadalmi, történeti és kulturális normák adják azt a repertoárt, melyre az olvasó az olvasáskor szükségszerűen támaszkodik, de ezt a szöveg maga is megkívánja és bizonyos értelemben tartalmazza is. Ezeket a normákat vagy konvenciókat az olvasónak újra kell rendeznie ahhoz, hogy esztétikai hatást kelthessenek. Ebből kiindulva az alábbiakban azt vizsgáltam, miben is áll a *Harmonia caelestis* és a *Javított kiadás* „nyelvének” sajátossága. Fontolóra vettem azokat a nyelvi kérdéseket, amelyeket a két mű fordításbeli mivolta kiprovokál. Ezt követően olyan regénybeli sajátosságokat vázoltam fel, amelyet a kritika az Esterházy-epika egyik legsajátosabb ismertetőjegyének tekint, tudniillik az iróniát és az intertextuális jelenségeket. Mindezen jelenségeket a tárgyalt, már lefordított könyvek vizsgálatánál vettem figyelembe, a horvát, a német és a szlovén (már ami le van fordítva) változatok és a fordítások révén implikált külföldi olvasatok révén.

III. A KORTÁRS MAGYAR IRODALOM SZLOVÉNIAI RECEPCIÓJA

III./1. Kortárs magyar irodalmi jelenlét — „Vilenica” kontextusában

III./2. Kortárs magyar irodalom — szlovénul olvasva (antológiák és Kertész Imre)

Az utolsó fejezet a „magyar” olvasásból és hatástörténetből kilépve a „szlovén” nyelv vonzáskörében térképezi fel a kortárs magyar irodalom megjelenését. Központi helyzeténél fogva a Vilenicai Találkozó kiemelkedő szerepet játszik e téren. Természetesen bizonyos témákat vagy szerzői műveket illetően a szlovén befogadás a magyartól eltérő elváráshorizonttal rendelkezik; az „idegen” preferenciák, olvasásmódok ismerete és elemzése a sajátos belüli elkülönülésekre vet fényt.

Ezúttal különböző szempontú áttekintést/összefoglalást adtam a magyar írók és művek itteni szerepléséről, a sajtóban felbukkanó anyagokról és a megjelent művek befogadásának, kritikai visszhangjának tanulságairól. Mindez – a magyar kultúrát illető – külső nézet a sajtó révén rögzül. E fejezet a fordításban és kiadásban érvényre jutó szempontok, rejtett előfeltevések, piaci stratégiák feltárása, a fordítás- és kiadáspolitikai kérdésekre helyezte a hangsúlyt, valamint a kortárs magyar irodalom és a szlovén kultúra létrejött, megkésett és elmaradt találkozásaira. Ugyanis a magyar irodalom a szlovén közegben – nyelvéből, hagyományából, történetéből következően – e kulturális cserében sokáig elhanyagolható szerepet játszott. Fontos megfigyelni, hogy a fordított magyar irodalom miként illeszkedik (ha illeszkedik) a befogadó irodalom kanonizációs törekvéseibe, van-e hatása, kelt-e vitát. Továbbá milyen a kortárs magyar irodalom recepciója, visszhangja a szlovén kulturális térségben? Erre a kérdésre a feleletet a kulturális és olvasás-retorikai szempontú vizsgálat adhatja meg. Érdekes, ahogyan a két – a forrás (magyar) és a befogadó (szlovén) – irodalmi rendszer összefüggéseire alapozott nyelv vizsgálata, valamint a kultúra és az irodalmi hagyomány narratív szerkezetei meghatározzák az olvasást. Milyen lehet egy műnek egy adott közönségre gyakorolt hatása, a közönség sajátos beállítottságától függően, amelyből az egyes olvasók szubjektív megértése fakad? Mint minden pillanatnyi tapasztalathoz, az addig ismeretlen művet birtokba vevő irodalmi tapasztalathoz is hozzájárul egyfajta „előzetes tudás, amely magának a tapasztalásnak egyik mozzanata, és amely egyáltalán lehetővé teszi, hogy az új ismeretanyag fölfogható – azaz egy bizonyos tapasztalati kontextusban olvasható – legyen.” (Jauss) Hogy hogyan fogadhatunk el, érthetünk meg egy szöveget, azt az irodalmi környezet ismert műveihez való implicit viszonyunk is meghatározza. A befogadás fontos tényezője az olvasó saját elvárási horizontja, a közönségreakciók és a kritikai ítélet (siker, elutasítás, megértés). Beteljesíti-e egy irodalmi mű közönségének elvárásait? Milyen kritériumokat foglal magába esztétikai értékének meghatározása? Mekkora erőfeszítéssel vagyunk képesek a megszokástól eltérő módon olvasni a modern, a külföldi műveket? Hogyan tudjuk művészi jellegüket átélni? – Mindezen kérdések befolyásolják a befogadás eredményességét, jelen esetben az adott mű idegen nyelvi közegben való befogadását. Továbbá – a kortárs magyar művek mit képviselnek a szlovén kultúra-modell általános keretei közt? Milyen jelentéssel bírnak a szlovén kultúra általános horizontján? Az bizonyos, hogy egyrészt értéket, másrészt viszont a szóban forgó kultúra irodalmától nagyon sok idegen elemet. Az említett fejezetben ezekre a kérdésekre kerestem a választ, több-kevesebb eredménnyel.

MELLÉKLETEK

MELLÉKLET 1. A *Harmonia caelestis* 327. „számozott mondatának” magyar, szlovén, horvát és

német változata

MELLÉKLET 2. Az intertextusok helyeinek megjelölése a *Harmonia caelestis* német kiadásában

MELLÉKLET 3. Esterházy pri nas: iz recepcije sodobne madžarske književnosti

MELLÉKLET 4. Darvasijeva poetika v orisu sodobne madžarske proze

MELLÉKLET 5. Esterházy Péter *Harmonia caelestis* és *Javított kiadás* című műveinek magyar nyelvű

recepciójának bibliográfiája

MELLÉKLET 6. A kortárs magyar művek válogatott szlovén bibliográfiája

Koroška cesta 158
2000 Maribor
Slovenija/Szlovénia
jutka.rudas@uni-mb.si

SZAKMAI ÖNÉLETRAJZ

SZEMÉLYI ADATOK

Születési idő, hely: 1969. április 30-án, Karlsruhe, Németország

VÉGZETTSÉG

1984-1988, középiskola, az akkor érvénybe lépő szakirányú kétnyelvű középiskola (ma Gimnázium) pedagógiai szakának társadalomtudományi-nyelvészeti irányzatán, Lendva.

1988-1993, Maribori Egyetem, Pedagógiai Kar, magyar–földrajz szak.
(Egy félév részképzés a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán.)

1996-ban tanári oklevél

2000-től a Pécsi Tudományegyetem Irodalomtudományi Doktori Iskola hallgatója.
(Komparatív irodalomtudomány)
(Doktori szigorlat: 2004. szeptember 27-én.
A szigorlatra Kultúra, fordítás, identitás. A kortárs magyar irodalom szlovéniai recepciója.
Kortárs magyar irodalom — szlovénul olvasva című disszertációfejezetet nyújtottam be.
Témavezetőm: Prof. Dr. Thomka Beáta. A bizottság tagjai: Bacsó Béla (elnök), Dobos István és Somlyó Bálint.

SZAKDOLGOZAT

LÁZÁR, Lenke, RUDAŠ, Jutka. *Magyar-szlovén és szlovén-magyar földrajzi szakkifejezések szótára : szakdolgozat = Madžarsko-slovenski in slovensko-madžarski slovar strokovnih geografskih izrazov : diplomatska naloga*, (Pedagoška fakulteta, Maribor, Madžarščina), (Maribori egyetem pedagógiai kar). Maribor: [L. Lázár]: [J. Rudaš], 1996. II, 223 f. [COBISS.SI-ID 5061896]
A szakdolgozat témaválasztásánál a kétnyelvű iskolák szakszótár hiánya maximálisan figyelembe lett véve. A szakdolgozat rövidített változata kiadásra került:
CIMERMAN LÁZÁR, Lenke, RUDAŠ, Jutka. *Zbirka slovensko-madžarskih zemljepisnih izrazov = Szlovén-magyar földrajzi fogalomtár*. 1. natis. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2003. 22 str. ISBN 961-234-463-9. [COBISS.SI-ID 125752064]

NYELVISMERET

Szlovén nyelv anyanyelvi szinten,
Horvát nyelv kiemelkedő szinten (aktív),
Német nyelv emelt szint (funkcionális).

MUNKAKÖR

1993-1999 abszolvensként kezdtem el dolgozni a lendvai Kétnyelvű Középiskolában,

ahol kimondottan a magyar nyelvnek mint környezetnyelvnek, illetve második nyelvnek (a kétnyelvű iskolákban) pedagógiájával és didaktikájával foglalkoztam. 1999. december 1-jétől a Maribori Egyetem Pedagógiai Kara Magyar Tanszékének vagyok tanársegédje.

TANKÖNYV ELŐKÉSZÍTÉS

Együttműködve a budapesti Kodolányi Intézet (ma Balassi Bálint Intézet) tanáraival 4 tankönyvet készítettünk a gimnázium 1-4-ik osztályosok részére.

ANDRÁSSY, Attila, SOMOS, Béla, SZEKSZÁRDI, Katalin, VIDÉKI, Erzsébet.

Magyar nyelvkönyv : a kétnyelvű középiskola első, második, harmadik és negyedik osztálya számára. Budapest; Lendva; Ljubljana: Szlovén köztársaság oktatási intézete, 1996-<1999>. Zv. <1-4>, ilustr. [COBISS.SI-ID 63895808]

TISZTSÉGEK

2002-től a Muravidéki Magyar Tudományos Társaság tagja.

2005-től a Vilenica Nemzetközi Írótalálkozó konzultánsa

ELŐADÁSOK

2000. május 11-12. – „Szomszéd népek – szomszédos kultúrák” konferencia, Maribori Egyetem, Szlovénia.

2001. október 24. – „Határon túli magyarok” konferencia, Magyar Tudományos Akadémia Székháza, Pécs.

2002. május 24-25. – „VII. Nemzetközi Szlavisztikai Napok” Nemzetközi Tudományos Konferencia, Szombathely.

2004. november 3. – „Nyelvek és kultúrák a Mura menti kisrégióban” konferencia, Maribori Egyetem, Szlovénia

KUTATÁSI TERÜLET

Téma: A kortárs magyar irodalom interkulturális aspektusai (a kortárs magyar irodalom

szlovéniai recepciója, a kultúra, az identitás és a fordítás szemszögéből).

Témavezető: Prof. Dr. Thomka Beáta

A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ FONTOSABB PUBLIKÁCIÓK:

Tanulmányok:

1. RUDAŠ, Jutka. Paul de Man és az írónia. *Üzenet (Subot.)*, 2001, évf. 31, str. 154-164. [COBISS.SI-ID 11359496]

2. RUDAŠ, Jutka. A posztmodern identitás II, avagy "Személyiségnek lenni a legtöbb..." (Márai Sándor). *Stud. Slav. Savar.*, 2002, 1/2, str. 595-605. [COBISS.SI-ID 12565512]

3. RUDAŠ, Jutka. Esterházy pri nas : iz recepcije sodobne madžarske književnosti. *Jez. slovst. (Tisk. izd.)*. [Tiskana izd.], jan./feb. 2004, letn. 49, št. 1, str. [17]-27. [COBISS.SI-ID 13133064]

4. RUDAŠ, Jutka. Darvasijeva poetika v orisu sodobne madžarske proze. V: DARVASI, László. *Dobiti žensko : vojne novele*, (Knjižna zbirka Beletrina). Ljubljana: Študentska založba, 2005, str. 177-194. [COBISS.SI-ID 14069768]

5. RUDAŠ, Jutka. A szellem finom játéka : (az Egy makró emlékiratai Esterházy Péter Függőjében). V: VIRÁG, Zoltán (ur.). *Végel-symposion : tanulmányok Végel László műveiről*, (Kritikai Zsebkönyvtár, 5). Budapest: Kijarat Kiadó, cop. 2005, str. 40-60. [COBISS.SI-ID 14107144]

Tanulmánygyűjteményben:

6. RUDAŠ, Jutka. Irodalom és kulturális identitás a Mura-vidéken napjainkban. V: SÁNDOR, László (ur.). *Érintkező kultúrák, kisebbségi értékek : (identitás, kultúra, kisebbség) : magyar-*

horvát-szlovén kisebbségi tanulmányok. Pécs: MTA Pécsi Akadémiai Bizottság, 2001, str. 245-251. [COBISS.SI-ID 11815432]

7. RUDAŠ, Jutka. Szlovén hungaricák a 80-as évek második felétől : (a magyar irodalom szlovéniai recepciójáról). V: BOKOR, József (ur.), SZÍJÁRTÓ, Imre (ur.). *Szomszéd népek - szomszédos kultúrák*, (A Maribori Magyar Intézet kiadványai, II.). Maribor; Pedagoška fakulteta; Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola, 2001, str. 90-100. [COBISS.SI-ID 11140872]

Recenziók, kritikák:

8. RUDAŠ, Jutka. Slovenija v Nebeški harmoniji Esterházyjevih : roman očetov in sinov. *Delo (Ljubl.)*, 11. maj 2000, leto 42, št. 107, str. 18, ilustr. [COBISS.SI-ID 108531968]

9. RUDAŠ, Jutka. Kortárs magyar irodalom - szlovénul olvasva. V: *Litera : az irodalmi portál*. cop. 2002-2004, [3 f.]. [COBISS.SI-ID 13148680]

10. RUDAŠ, Jutka. Fordítás és kultúra : A fordítás mint kulturális praxis. *Jelenkor*, március 2005, évf. 48, sz. 3, str. 309-312. [COBISS.SI-ID [13839368](#)]

Bibliográfia:

11. RUDAŠ, Jutka. Bibliográfia : Esterházy Péter: Harmonia caelestis. V: BÖHM, Gábor (ur.). *Másodfokon : írások Esterházy Péter Harmonia caelestis és Javított kiadás című műveiről*, (Kritikai zsebkönyvtár, 2). Budapest: Kijárat Kiadó, 2003, str. [149]-152. [COBISS.SI-ID 12973576]

12. RUDAŠ, Jutka. Bibliográfia : Esterházy Péter: Javított kiadás. V: BÖHM, Gábor (ur.). *Másodfokon : írások Esterházy Péter Harmonia caelestis és Javított kiadás című műveiről*, (Kritikai zsebkönyvtár, 2). Budapest: Kijárat Kiadó, 2003, str. [315]-318. [COBISS.SI-ID 12973832]

Fordítás:

13. ESTERHÁZY, Péter. Péter Esterházy : prvič v življenju pišem iz nebogljenosti : odlomek iz romana. (1). *Delo (Ljubl.)*, 10. jun. 2002, leto 44, št. 131, portret. [COBISS.SI-ID 11814664]

14. BODOR, Ádám. Odtis stopal Melisse Bogdanowitz. *Apokalipsa*, 2004, 86, str. 41-46. [COBISS.SI-ID [13764872](#)]

15. GARACZI, László. Kako se je izpolnila moja najbolj vroča življenjska želja?. *Apokalipsa*, 2004, 86, str. 64-66. [COBISS.SI-ID [13764616](#)]

16. TOLNAI, Ottó. Mikrofon številka 13 : z umetnikom se je pogovarjal Lajos Parti Nagy, III. del. *Apokalipsa*, 2004, 86, str. 137-146. [COBISS.SI-ID [13764360](#)]

17. ČANDER, Mitja. Menetrendek. *Nagyvilág*, 2005, 50, 7, str. 539-550. [COBISS.SI-ID 14160648]

OPPONENSI VÉLEMÉNYEK

Opponensi vélemény

Rudaš Jutka A szellem finom játéka
(A kortárs magyar irodalom interkulturális aspektusai)
című doktori értekezéséről

A nyugati esztétikai kánonok és a közép-európai kulturális önreflexió diszkurzusai egyre hangsúlyozottabban építik be a művelődés szerkezeteibe azokat a szemléleti változásokat, amelyek az interkulturális kontaktusok szövevényes hálózata nyomán az utóbbi 1-2 évtizedben keletkeztek. A jelenkori magyar irodalom interkulturális kérdéskörének vizsgálata is ilyen értelemben válik egyre időszerűbbé.

Rudaš Jutka A szellem finom játéka c. doktori értekezése témaválasztásánál és kérdésfeltevésénél fogva így eleve korunk egyik legmeghatározóbb kulturális jelenségével foglalkozik, az összehasonlító irodalomtudomány alapvető fogalmait tárgyalja.

A munka bevezetőjében az előszó kijelöli a szerző érdeklődésének tárgyát, az elméleti tájékozódás gócpontjait. A komparatistikai és recepcióesztétikai kutatás célja, hogy körüljárja az irodalmi mű idegen nyelvi ill. kulturális térben keletkező új olvasatainak feltételeit, természetrajzát.

A kiváló vitaindító mellett körvonalazódik a dolgozat fogalmi szótára is, melynek kulcsszavai: a recepció, az olvasás, az ítélet, a hatás, a kultúra, a megértés, értelmezés, az alkalmazás, a nyelv és a fordítás.

A jól tagolt értekezés első egységében Szöveg – recepció – fordítás címmel kerül sor az elméleti alapozásra. E rész alfejezetei a következők: A posztmodern szöveg (öröme), Olvasói válaszok – kulturális megértés, „A fordítás mint kulturális praxis” (Fordításelméletek).

A posztmodern irodalomelméleti szemléletek taglalása közben létrejön a disszertáció fogalmi bázisa is. A kutatás elsősorban a német hermeneutikai hagyományra épít, Gadamer vonatkozó tételeire, amelyeket oly módon képes kiszelektálni a német hermeneutikus terjedelmes művéből, hogy az a legcélrányosabban szolgálja a téma kifejtését, esetleges saját következtetések kikristályosítását. A dolgozat az elméletek sokaságát szintetizálva egy olyan áttekintést nyújt, ami jól hasznosítható minden további fordításelméleti, komparatistikai kutatás számára, s előfeltétele az új gondolatrendszerek kiépítésének. Jaussra, Mallarmé-ra, Barthes-ra, Iserre, Assmannra, Gadamerre, Ricoeurre hivatkozva összefoglalja a posztmodern kategóriájának alapvető jegyeit. Szembesíti a német recepcióesztétikát az orosz formalistákkal, posztstrukturálisokkal. Tynjanov, Even-Zohar, Jauss, Gadamer, Heidegger, Calvino, Barthes stb. Vonatkozó megállapításain lépkedve jut el a szöveg mélyszemantikájának problémáig. Majd foglalkozik a hatáseffektussal, az élmény fogalmával, az olvasással mint játékkal, a kollektív identitással, a közös szimbólumrendszerrel, a kulturális reflexióval, a közvetíthetőséggel, az ízléssel mint az érzéki élvezet és az erkölcsi érzés közti átmenettel, az idegenség és az ismerőség ellentétével, a dialogikus megértéssel, a beleérzés-elmélettel, a horizontokkal.

A következő alfejezetben a szerző megállapítja, hogy „az utóbbi években valóságos diskurzív robbanás zajlott le a kultúrák fordítása terén. Megerősödött annak tudata, hogy a

kultúrák különbségeit világszerte fenn kell tartani.” Részletesen taglalja a kultúrák érintkezésének, a kulturális megértésnek és a fordíthatóságnak a kérdéseit fordításelméletek követése révén. Rámutat a kultúrák vagyis gondolkodásmódok fordításának időszerűségére. A témakör tárgyalása során két alapvető tanulmány kerül előtérbe: F. E. D. Schleiermacher romantikus fordításelmélete és W. Benjamin írása. A módszeresen kialakított gondolatvezetés rendkívül tömör és izgalmas összefoglalást ad a fordítás, a nyelv, a szöveg, a szó, a mondat, a megértés, a forrásszöveg és a célnyelv kategóriái kapcsán. Két koncepció rajzolódik ki: az egyik a hermeneutikai fordításelmélet, amely a célirányú nyelvet és fordítást helyezi középpontba, a másik a forrásnyelvi irányú fordítás romantikus elve. Az elemzés a legmértékesebb elméletek segítségével mélyenszántóan járja körül mindazokat a problémákat, amelyekkel a fordítónak kell számolnia. Gadamerre hivatkozva utal arra, hogy fordítása esetében is a nyelvi kifejezés problémái magának a megértésnek a problémái. A nyelvi látás mint világlátás, a nyelvek mint világképek tétel jelzi az átültetés nehézségeinek beláthatatlan térségeit, a jelek, az üzenet célnyelvi újraformálódásának mint megalkotott világnak a kérdését. Azon túl, hogy a szöveg kultúraspecifikus információ-közvetítő, individuális, intuitív döntések sorozata is. Az eszmefuttatás megállapítja, hogy a fordítás a kultúrák köziség kiemelkedő tárgyköre, a kultúrák fordítása nemcsak metafora, hisz a modern szövegek hatványozottan kulturális minták, szimbolikus információforrások, a valóság modelljei. Ilyformán az antropológus és a nyelvész is fordít, jelentéseket ismer fel, szöveget és diskurzust alkot, hisz „a kultúrák tagjait a mentális reprezentációk közösen birtokolt rendszere egyesíti”. A disszertáció a kérdés komplexitását jelzi, amikor arra a fordításelméleti észrevételre mutat rá, hogy napjainkban a nemzeti kultúrák olyan pluralitásával, nyelvi sokszorozódással kell számolnunk, amely már eleve a világ fordítás általi átítatottságának tünete. A kutatás aktualitásának mértékét mutatja a tény, hogy a mai, egyre interkulturálisabbá váló társadalmi kontextusok fokozottan vannak ráutalva a fordításra. A lefordított világok pedig kulturális sztereotípiák sokaságát hordozzák.

A disszertáció általános részére felel a konkrét elemzések egysége. Esterházy Péter *Harmonia caelestis* és *Javított kiadás* c. művei kapcsán foglalkozik a referencialitás és a fordíthatóság kérdésével, a művek sajátos nyelvi aspektusával, külön az iróniával és az intertextusokkal.

A harmadik fejezet arra keresi a választ, hogy milyen a kortárs irodalom recepciója, visszhangja a szlovén kulturális térségben. Az olvasásretorikai szempontú vizsgálat rámutat arra, hogy a kulturális hagyomány narratív szerkezetei, tapasztalati kontextusa hogyan határozza meg az olvasást, az irodalmi tapasztalatot. Az elemzés foglalkozik a szlovén és a magyar kultúra-modell különbségeivel, az ebből fakadó értelmezési eltérésekkel a kortárs magyar irodalmi művek kapcsán. A kutatás kimutatja, hogy a magyar irodalomnak Szlovéniában újabban egyre nagyobb piaca van, s hogy az elvárás horizontok feltérképezése mindenképp hozzájárulna a magyar művek sikeres szlovén befogadásához.

A disszertációt a mellékletek és a szakirodalmi jegyzék apparátusa zárja.

Rudaš Jutka *A szellem finom játéka* c. doktori disszertációja jelentős kutatási témát dolgoz fel, a kutatás célkitűzése rendkívül időszerű, s a digitális technológiák révén globalizálódó világban egyre aktuálisabbá válik. A vizsgálódás komparatistikai módszere a legkorszerűbb eljárásokkal élve közelíti meg és fejt fel a tárgyalt kérdés legkomplexebb dimenzióit. A kutatás eredményei szlovén-magyar komparatistikai, közép-európai és elméleti összehasonlító irodalomtudományi vonatkozásban is jól hasznosíthatók, újabb kutatások alapjául szolgálnak.

A doktori értekezés szakmai színvonala és tudományos eredményei megfelelnek a fokozatszerzés követelményeinek.

Javaslom a a disszertáció elfogadását, a nyilvános vita kitűzését és a fokozat megadását.

Dr. Csányi Erzsébet rendkívüli egyetemi tanár
Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

Újvidék, 2005. nov. 25.

Vélemény Rudaš Jutka *A szellem finom játéka. A kortárs magyar irodalom interkulturális aspektusai* című doktori értekezéséről

A jelölt lényeges tudományos kérdést választott disszertációja tárgyául. Értekezése a hazai irodalomtudománytól sokáig elhanyagolt területéről ad rendszerező igényű képet. Hiszen a jelenkori magyar regény (minden korábbi korszakot meghaladó) nemzetközi kritikájának tapasztalatára a kutatás sokáig nem volt kíváncsi; amit erről tudtunk, többnyire esetleges volt. Pedig az elméleti igényű, szisztematikus megközelítés a műfaj változásairól kialakítható honi összképet is gazdagítja. A kérdések és válaszok elsősorban irodalmunk külföldi recepcióját érintik, érvényük azonban „visszahat” a magyar irodalomértés alakulására is. A fordításoknak és a külföldi kritikai visszhangnak köszönhetően olyan hermeneutikai hatékonysággal bíró, tematikus és prózapoétikai szempontok szerint kiépíthető intertextuális tartomány körvonalazódik, mely másként nem vagy nem így mutatkozott volna meg. Olyan szövegek előtt nyílik meg a kölcsönös ismerősség és idegenség jeleit föltáró párhuzamos olvasás lehetősége, melyeket egy hagyományos irodalomtörténeti narratíva nem hozhatott volna ilyen közelségbe. Ezért örömdetes, hogy a kortárs poétikai gondolkodás az utóbbi időben egyre több megfelelést keres és talál a különböző szövegek, eltérő szellemi vonulatok és egymásra nem hasonlító kultúrák interferáló beszédmódjai között. Ugyanakkor a vizsgált interferencia nem csupán az egybehangzások, a szólamok egybecsengése miatt érdekes, hanem a beszédmódok divergenciája, a műfaji, tárgyi, stílári különbségek miatt is.

Máris előrebocsátom, az alapvetően komparatistikai és recepcióesztétikai munka egyértelmű célkitűzése megvalósul, az áttekinthető szerkezetet és feladatkijelölést következetes kibontás követi és a fogalomhasználatot, érvelést hasonlóképpen szilárd logika vezérli. A főszöveg harmada *Szöveg – recepció – fordítás* címmel az interkulturalitás elméleti aspektusai tanulmányozásához elengedhetetlenül szükséges elméleti megfontolásokat foglalja össze Gadamer-től, Isertől Barthes-ig és Assmann-ig. Újabb szakirodalomra főként a fordításelméletek kapcsán hivatkozik.

A második rész (*Esterházy Péter: Harmonia caelestis és Javított kiadás*) a két nevezetes mű idegen nyelven történő megszólaltatásait veti össze, miközben – az Esterházy-irodalom és a külföldi visszhang alapos ismeretében – referencialitás és fordíthatóság kapcsolatáról, nyelvi jellegzetességekről, ironiáról és önironiáról, a szövegköziség Esterházy műveiben megkerülhetetlen jelenségéről beszél. Ismerteti azokat a dilemmákat, melyekkel a fordító és a magyar történelemben járatlan olvasó szembesül. Lábjegyzetet, glosszáriumot igényel-e a külföldi olvasó vagy a szövegeket minden kommentár nélkül kell hagyni? A tolmácsolás, átültetés, átköltés folyamatában a céliródalom befogadója hogyan vehet észre olyan mozzanatokat, melyekre a forrásirodalomé nem figyel? Mi vész el és milyen többlet jelentkezik? Hogyan lehet az esztétikai hatásban kulcsszerepet játszó nyelv mögötti nyelvet visszaadni? Miként jelezhető az ironia, az, hogy valami képzeletbeli idézőjelben van és semmiképpen sem a betű szerinti szinten funkcionál? Márai rezignált kifejezése jut eszembe: Krúdyt sohasem lehet jól lefordítani, mert ironiája fordíthatatlan. Rudaš Jutka ezekkel az ágas-bogas kérdésekkel kapcsolatban imponálóan nagy anyagot ismer. Éppen ebből az érdeklődésből kiindulva olvastam volna nagy figyelemmel mindazt, amit az értekezés szerzője Esterházy műveiről mond. Közvetlenebbül, önállóbban, saját értelmezői rendszerének megfelelően. A hazai és külföldi olvasatok ismertetése mellett e két jelentős mű Rudaš Jutka-féle olvasata sem hagy nyugton. A kortárs magyar regény (s ezen belül is elsősorban Esterházy és Kertész) befogadásának interkulturális kérdéseiről adott árnyalt, és tanulságos összkép mögött milyen önálló szövegértelmezési javaslatok rejtőznek? Pedig vannak ilyen javaslatok, például az intertextusok föltérképezésében. A két Esterházy-mű formai mintái hogyan vezethetők vissza Danilo Kiš „anatómiai leckéjére” és Wittgenstein

„filozófiai vizsgálódásaira”? Hogyan ösztönzi Végel László (Weöres Sándortól is csodált) könyve (*Egy makró emlékirata*) a *Függőt*? Ezek a fejtegetések az értekezés legjobb lapjain olvashatók.

A harmadik rész (*A kortárs magyar irodalom szlovéniai recepciója*) a vilenicai írótalálkozó kontextusában vizsgálja a magyar irodalmi jelenlétet. Több tucatnyi szlovénul olvasott magyar műről esik itt szó, a dolgozatnak ez a része rendkívül alapos filológiai munka. (A filológiai pontosságot egyébként a hat melléklet is bizonyítja.) Az értekezés a sok-sok példa után kissé talán kurtán-furcsán fejeződik be. Egyfelől a szlovén nyelvre fordított magyar művek listája, másfelől a továbbgondolásra váró kijelentés: a magyar irodalom Szlovéniában marginalizálódik (135. old.). Időről időre megjelennek művek szlovén fordításban, lapokban, folyóiratokban, olykor könyv alakban. De elhelyeződött-e az idegen irodalmi kánonban? Van-e valódi recepciója? Megbízható válaszokra számíthatunk-e, ha csupán a jelenkori művek alapján tesszük fel a kérdést? A fordítások, recenziók és bírálatok is jeleznek valamit. Ám nem ugyanilyen fontosságú, ha szerzők és művek öntörvényű és jelentős alkotók gondolkodásába épülnek be, s így válnak a „saját” tradíció részévé?

„A szlovének ma is a németre fordított magyar könyvekből, kritikákból tájékozódnak. – írja Rudaš Jutka. – A forrásirodalom mindig ezen presztizs alapján van kiválasztva, ez a modell, amelyet érdemes utánózni.” (19. oldal) Nyugodtan hozzátehetné: a magyar irodalomról alkotott kép ott. A németeknél is hézagos. A szerző ezen a ponton a kánonteremtés hazai anomáliáiba ütközne. Hiszen német nyelvterületen is mindig ugyanaz a négy-öt magyar író az igazán sikeres – egyébként teljes joggal, de jó néhány jelentős alkotó fájdalmas hiányára is figyelmeztetve. Hosszú távon persze többnyire minden a helyére kerül, s ez már nem irodalomtudósok és kiadói szakemberek kodifikációs, kánonképző buzgalmától függ, hanem magától a mindenkori irodalomtól.

Több apró megjegyzésem közül csak néhányat írok ide. A recepció bizonyos kijelentéseit a szerző olykor mintha túl könnyedén, kritika nélkül venné át. (Mennyiben posztmodern Esterházy? Igaz-e – a Seligo-idézetből ez derül ki -, hogy avantgarde alkotó? 108-109. oldal) Néhány nyelvi-stiláris döccenő igazán kimaradhatott volna. (A 8. oldalon például azt tudjuk meg, hogy „a posztmodern szerzők ideológiai töltése nagyon laza...”)

Ezek azonban nem veszélyeztetik a mű legfontosabb értékeit. Általában az adott témában vizsgálódó magyar kutatókra több veszedelem is leselkedik. Az egyik az, hogy a magyar recepció és -kutatás előfeltételeit keresik és kérik számon a külföldi recepción. Mintha az gond nélkül beilleszthető volna. Pedig azon is érdemes meditálni, hogy a német vagy éppen a szlovén irodalom milyen megszakításokkal és újrakezdésekkel jellemezhető alakulástörténetben jut el oda, hogy befogadjon egy magyar irodalmi művet. Nagyon megnyugtató, hogy a szerző pontosan érzékeli a sokféle szempontrendszer kihívását.

Rudaš Jutka disszertációját jelentős eredményeket hozó munkának tartom. Értekezése megfelel a PhD-dolgozatokkal szemben támasztott követelményeknek. Javaslom a védés engedélyezést és a fokozat odaítélését Rudaš Jutka számára.

Olasz Sándor
az MTA Doktora

Szeged, 2005. november 6.

VÁLASZ

Csányi Erzsébet és Olasz Sándor opponensi véleményére

Mielőtt felolvasnám a bírálatokra adott válaszomat, köszönetemet szeretném kifejezni Thomka Beátának és Bacsó Bélának azért a szakmai és emberi segítségért, amiben öt éven keresztül részesítettek. Köszönet továbbá Csányi Erzsébetnek és Olasz Sándornak, amiért értekezésemet elolvasták, mindenekelőtt pedig azért, hogy mind dicsérő, mind kritikai észrevételeikkel hozzájárultak ahhoz, hogy a dolgozatot továbbjavíthassam, továbbfejleszthessem, kiegészíthessem.

Nagyon köszönöm a két bíráló bevezető szavait, amelyben pontos érzékenységgel tapintanak rá arra a gondolati ívre, melynek kidolgozása dolgozatom célkitűzései között szerepel. Tudniillik értekezésemben az irodalmi befogadásnak, mint az irodalmi kölcsönhatás általános rendszerét alkotó szükséges és valós elemnek a vizsgálatával foglalkoztam. Az alapvetően komparatistikai, recepcióesztétikai munkának szánt első fejezetben hangsúlyozottan az irodalomelméleti kérdésirányokat, a „posztmodernnek” nevezett szemléleteket igyekeztem megragadni. Ahhoz, hogy világosan kifejtthessem azt a számomra roppant szövevényes gondolati hálót, kiinduló fogalmi bázisként a következő fogalmak szolgáltak: recepció, olvasás, ízlés, ítélet, hatás, kultúra valamint megértés, értelmezés, alkalmazás, nyelv és fordítás, elsősorban a német hermeneutikai hagyomány. Az elemzett posztmodern szövegek túlnyomó része a hermeneutika alapvetéseinek bővebb kifejtését igényelte az értelmezésben, ugyanis ezen írások (más szövegekhez képest) kiemelten kezelik a megértés hermeneutikus gyakorlatát, így ezeknél releváns szerepet tölt be az általam előnyben részesített gadameri (filozófiai) hermeneutika. Ez a hermeneutika igazolhatja azt, hogy e szövegekben a megértés és az értelmezés (akár mint fordítás is) a legmélyebb kérdésként mutatkozik meg. A dolgozat megkísérelte bemutatni, hogy e szövegek milyen hermeneutikai mozzanatok által válhatnak a mélyebb megértés alanyává és tárgyává. Az írás a fordítások kapcsán – a félreértések leküzdése szándékával – nagyrészt reflektál a megértés, értelmezés (mint a hermeneutika célkitűzése) szerepére. A hermeneutika egy klasszikus meghatározás szerint épp ott lép életbe, ahol a félreértésre mód van. A kortárs magyar szövegek – nagyobb hangsúllyal a *Harmonia caelestis* és a *Javított kiadás* – követésével és elméleti problémák megfogalmazásával a dolgozat a „szlovén hungaricák” nyomába szegődik. Köszönöm Csányi Erzsébet azon megállapítását, miszerint ez a rész úgy szelektálja az elméleti kérdéseket, hogy a „legcélirányosabban szolgálja a téma kifejtését, esetleg saját következtetések kikristályosítását.” Éppen ez volt a célom, hiszen a szelektált elméletek az én értékviszonyomat is megmutatják. A dolgozat szerkezete is ennek megfelelően különíti el az „általános” és a konkrét részt. Értekezésem sajátos elméleti kérdésekre koncentrálni nyitja meg a teret a „konkrét” második résznek. Mindkét fejezet felépítését döntő módon meghatározta az általam centrumba állított befogadás-, olvasás-retorikai- valamint fordításelméleti szempontú megközelítés.

E bevezető elméleti fejezet második része a kultúrák érintkezésének és a kulturális megértésnek a kérdéseit tárgyalja, nagyobb hangsúlyt szánva a fordítás/fordíthatóság problémájának az irodalomban. Úgy gondolom, hogy a szemléletek pluralitásának bemutatása összefogóbb képet ad a nyelv-kultúra-fordítás tematikájáról, ha a fordítás néhány alapvető (hermeneutikai) elméletének a vázlatos áttekintését nyújtom. Az általam kiemelt fordításelméletek rövid összefoglalásával a figyelmet az elmúlt néhány évszázad fordítással kapcsolatos elgondolásainak szerteágazó voltára kívántam irányítani. Az utóbbi években valóságos diszkurzív robbanás zajlott le a kultúrák fordítása terén. Megerősödött annak tudata, hogy a kultúrák különbségeit világszerte fenn kell tartani. Ebből is következik, hogy a fordításnak, mint elméleti problémának a gyakorlatba való beépülése az összehasonlító

irodalomtudománnyal foglalkozók számára (is) fontos kutatási terület lehet, elsősorban az irodalmi hatástörténet tárgykörének tanulmányozásakor.

Számos, a fordítás tárgykörében mostanában született tanulmány – a tisztán formális és lingvisztikai megközelítéssel szemben – a kultúra és a történelem szerepét hangsúlyozza. Ezen elv szerint nem maguknak a nyelvi elemeknek, hanem azoknak a „gondolkodásmódoknak” a fordítása a feladat, amelyek ezekben a nyelvi elemekben megtestesülnek.

Az alábbiakban eddig csak részben érintett, de jelentősége folytán külön jelentőségű kérdéskört kísérek meg áttekinteni, amely közelebb vihet a fordításelméletek szemléletbeli változásainak megértéséhez. Kirajzolódik, hogy egy-egy időszakban más-más megközelítések dominálnak a fordításról való gondolkodásban, és az esetleges elméletalkotásban.

A fordításelmélet korszerű megközelítése elválaszthatatlan a kultúra fogalmának értelmezésétől. Ezért lett a fordítás/fordíthatóság problémaköre a kultúraköziség kiemelkedő tárgyköre. A fordítás nemcsak a másik kultúra közvetítésének a metaforája és megoldandó nyelvi probléma, hanem ennél bonyolultabb feladat. A szövegek mélyszemantikája (Ricoeur) egy új világlátást hoz létre, a szövegek egy lehetséges világról beszélnek. Ennek a világnak a dimenziói éppen a szöveg révén válnak ismertté.

Megállapítható, hogy a kortárs magyar irodalom szövegeiben (szemben a kortárs szlovén irodalom szövegeivel) sok az olyan szimbolikus információforrás, amelyek lényegében valóságmodellek, kulturális minták. Ezek a kulturális minták jelentéseket biztosítanak, ugyanis a társadalmi valóságról igyekeznek képzeteket alkotni. Némely műalkotások (mint a *Harmonia caelestis* és a *Javított kiadás*) esztétikai minősége oly mértékben a kulturális hovatartozás meghatározta színvonalától függ, amelyet csupán e kultúra megismerési lehetőségeivel párhuzamosan lehet megérteni, amit fejleszteni, alakítani kell. A szöveg hatása és jelentése az olvasó számára abban a kulturális folyamatban konkretizálódik, amelyben a szöveget a különböző módokon befogadják és értelmezik.

A hatás-befogadás mechanizmus alakulásakor fontos, hogy a másik nyelvi-kulturális közösség irodalma a fordítások révén milyen formációt tud felmutatni, mivel és hogyan tudja meggyőzni a külföldi olvasóközönséget. A kiadási stratégiák, a magyar irodalmi gondolkodás specifikuma, az önmagába, a nyelvbe zártsága, kelet-európai, magyar referenciái mind befolyásoló tényezők a befogadásnak.

Thomka Beáta hívja fel a figyelmünket a *Harmonia caelestis* és a *Javított kiadás* újfajta felkészültséget megkövetelő befogadói magatartására. (Ha a *Harmoniát* „a különféle tapasztalásmódoknak juttatott szereppel együtt szemléljük, egy posztmodern utáni, dekonstrukciót meghaladó új kritikai realizmusról és olyan érzékenységről beszélhetünk, amelynek befogadására most kell felkészülnünk. A leírás műveletei a regényben nem a meglévő, hanem a létre hívott tapasztalati valóságok megérzőkítői. Szövegek is vannak, nyelvek is, és bennük világok, világrétegek, azokban pedig tudás, érzékelés és tapasztalat váratlan kiterjedései”) Mindez megnehezíti e szöveg befogadását, azért lehetséges (és nem kizárt) a referenciális olvasás, értelmezés és fordítás. Mivel a társadalmi, történeti és kulturális normák adják azt a repertoárt, melyre az olvasó az olvasáskor szükségszerűen támaszkodik, de ezt a szöveg maga is megkívánja és bizonyos értelemben tartalmazza is. Ezeket a normákat vagy konvenciókat az olvasónak újra kell rendeznie ahhoz, hogy esztétikai hatást kelthessenek. Ebből kiindulva az alábbiakban azt vizsgáltam, miben is áll a *Harmonia caelestis* és a *Javított kiadás* „nyelvének” sajátossága. Fontolóra vettem azokat a nyelvi kérdéseket, amelyeket a két mű fordításbeli mivolta kiprovokál. Ezt követően olyan regénybeli sajátosságokat vázoltam fel, amelyet a kritika az Esterházy-epika egyik legsajátosabb ismertetőjegyének tekint, tudniillik az iróniát és az intertextuális jelenségeket.

Mindezen jelenségeket a tárgyalt, már lefordított könyvek vizsgálatánál vettem figyelembe, a horvát, a német és a szlovén (már ami le van fordítva) változatok és a fordítások révén implikált külföldi olvasatok révén. Igaza van Olasz Sándornak, aki arra figyelmeztet, hogy az értekezés szerzője nem mond sokat „közvetlenül, önállóan és saját értelmezői rendszerének megfelelően” Esterházy műveiről. Ennek kidolgozása tényleg nem szerepelt e dolgozat célkitűzései között, ugyanis a fent elmondottakra koncentráltam, illetve azokról akartam egy viszonylag összefoglaló képet alkotni, de úgy érzem, hogy mintegy lappangva mindvégig jelen van az önállóság is, és ebből a dimenzióból nézve a dolgozat erőnye talán annyi lehet, hogy azáltal, hogy e kérdéseket megvillantja, utal további feladatokra, lehetséges gondolati utakra, továbbgondolásra ösztönöz. Köszönöm Olasz Sándornak ezen figyelmeztetését.

Az utolsó fejezet a „magyar” olvasásból és hatástörténetből kilépve a „szlovén” nyelv vonzáskörében térképezi fel a kortárs magyar irodalom megjelenését. Központi helyzeténél fogva a Vilenicai Találkozó kiemelkedő szerepet játszik e téren. Természetesen bizonyos témákat vagy szerzői műveket illetően a szlovén befogadás a magyartól eltérő elváráshorizonttal rendelkezik; az „idegen” preferenciák, olvasásmódok ismerete és elemzése a sajátán belüli elkülönböződésekre vet fényt.

Ezúttal különböző szempontú áttekintést/összefoglalást adtam a magyar írók és művek itteni szerepléséről, a sajtóban felbukkanó anyagokról és a megjelent művek befogadásának, kritikai visszhangjának tanulságairól. Mindez – a magyar kultúrát illető – külső nézet a sajtó révén rögzül. E fejezet a fordításban és kiadásban érvényre jutó szempontok, rejtett előfeltevések, piaci stratégiák feltárása, a fordítás- és kiadáspolitikai kérdésekre helyezte a hangsúlyt, valamint a kortárs magyar irodalom és a szlovén kultúra létrejött, megkésett és elmaradt találkozásaira. Ugyanis a magyar irodalom a szlovén közegben – nyelvéből, hagyományából, történetéből következően – e kulturális cserében sokáig elhanyagolható szerepet játszott. Fontos megfigyelni, hogy a fordított magyar irodalom miként illeszkedik (ha illeszkedik) a befogadó irodalom kanonizációs törekvéseibe, van-e hatása, kelt-e vitát. Az említett fejezetben ezekre a kérdésekre kerestem a választ, több-kevesebb eredménnyel. Erre figyelmeztetnek Olasz Sándor nagyon aktuális kérdései is. Megpróbálok most ezekre csupán jelzésszerűen válaszolni, részletesen pedig majd a dolgozat továbbírásakor kifejteni.

Bár hasonlóságok és eltérések kötnek bennünket össze, illetve választanak el, a szlovén irodalom alakulástörténetéhez a magyar irodalom ismerete nemigen járult hozzá (de ennek a fordítottja is igaz). Ha csupán a történelmi regényt veszem fontolóra, nagyon vázlatosan az alábbiakat mondhatom: a történelemről, a „múltról” való „irodalmi” beszéd a két – a magyar és a szlovén – kultúrában nagyon eltérő. A hagyomány szétbontása, majd újraértékelése más-más módon változtatta meg a nyelvhez való viszonyt a két kultúrában. A történelmi múltat érintő szlovén irodalom nem járt együtt olyan radikális változásokkal a művek nyelvezetében és struktúrájában, mint a magyar irodalomban. Itt nem játszódott le az a metamorfózis, amelyet a magyar irodalomesztétika észlel mintegy húsz-harminc esztendeje, amelyben sorsdöntővé válik az a poétikai gesztus, amely félreteszi a valóság közvetlen megértésének illúzióját. A nyolcvanas-kilencvenes években is születnek nyelvi- és stíluskísérleteket megvalósító művek e tárgykörben a szlovén irodalmi palettán, de nem szervesül a téma és a nyelv megújítása olyan radikális módon, mint ahogyan azzal a magyar prózában találkozhatunk. Ezért szolgálják a szlovén művek egyelőre inkább a klasszikus kánon újabb és újabb értelmezését. Kijelenthetem, hogy a kortárs magyar művek a mennyiségileg kevés lefordított alkotás miatt nem helyeződtek el az idegen (szlovén) irodalmi kánonban. Talán emiatt nincs is valódi recepciójuk, bár hozzá kell tennem, hogy a közelmúlt sikerei azt mutatják — mivel nemcsak részfordítások készülnek, hanem egyre több könyv megjelenik —, hogy reflexióra kényszerítik a szlovén olvasót is. Jó megállapítása és javaslata Olasz Sándornak, hogy a szerzők és művek öntörvényűen épüljenek be jelentős alkotók

gondolkodásába, s így váljanak a „saját” tradíció részévé. Szerintem is ez lenne az ideális, noha ez az adott körülmények között még nem működik. Hogy megbízható válaszokra számíthatunk-e, ha csupán a jelenkori művek alapján tesszük fel a kérdést? A válasz bonyolult. Tudniillik, ha az „összmagyar” irodalom recepciójával foglalkoznánk, akkor azt egy tágabb, volt-jugoszláviai kontextusba kellene helyezni. 1990 előtt a „közös ország” hivatalos nyelve a szerbhorvát volt, így a legtöbb magyar könyv is erre a nyelvre fordítódott. Ugyanakkor fontosnak tartom megemlíteni, hogy az ötvenes évektől egészen máig nagyon kevés a magyar nyelvből szlovénra fordító szakember.

Elgondolkodtató kérdés, hogy Esterházy posztmodern, avantgarde vagy neoavantgarde alkotó-e. Én úgy gondolom, hogy az irodalmi rendszer összefüggéseire alapozott nyelv, valamint a kultúra és az irodalmi hagyomány narratív szerkezetei nagymértékben meghatározzák az olvasást. A 70-es, 80-as évek jugoszláviai magyar irodalmát – gondoljunk csak Tolnai Ottó, Végel László, Domonkos István poétikájára – áthatotta a neoavantgarde. Rudi Šeligo Esterházy műveiben 1986-ban azt a poétikai, nyelvi és egyéb újdonságokat látta, amelyet az akkori Jugoszláviában a neoavantgárd képviselt. Mi több, már az író első nagy regénye (*Termelési regény*) kapcsán is elmondja, hogy címével és neoavantgárd elbeszélés-technikájával az ötvenes évek sematikus regényirodalmát parodizálja. Ugyancsak szót ejt a *Bevezetés a szépirodalomba* című könyvéről, amely öt kisregény montázsolása révén és az általa teremtett elbeszélői modor álarcában szól az akkori magyar életről mindazzal az elbeszélői újdonsággal, amit az író a szövegteremtés, az írástechnika és a kifejezőmód terén létrehozott. A későbbi értelmezések Esterházyt Szlovéniában is a posztmodern irodalom összefüggésébe helyezik.

Tény és való, a kortárs magyar irodalom „forráskultúrája” elsősorban a német nyelvterület. A szlovénok a németre fordított magyar könyvekből, kritikákból tájékozódnak. Ebben természetesen nem kizárólagos a nyugat politikai vagy gazdasági presztízse, de a hangsúly mégis a kulturális attitűdön van. Ugyanis beszélhetünk a „szlovén” ízlés affektusairól és normáiról, az irodalmi hagyományról, a nyelvi és gondolkodási szokásokról, a műalkotás esztétikai karakteréről, mindez közel áll a német kultúrához. Jómagam is a fentiekből kiindulva követem bele ebbe a jelenséget, és azokat a kortárs magyar könyveket javaslom fordításra, amelyek német nyelvterületen is sikeresek: a legutóbb például Bartis Attila *A nyugalom* című könyvét javasoltam. Ugyanakkor tökéletesen igaza van Olasz Sándornak, hogy a magyar irodalomról alkotott kép nyugaton is eléggé hézagos.

Igaza van a bírálónak abban is, hogy kritika nélkül elfogadom a recepció bizonyos kérdéseit, ám védekezésképpen jelezném, hogy számolok a befogadás sokféleségével, hiszen így bontakozik ki a látásmód és gondolkodás pluralitása, így — Olasz Sándor szavával élve — „könnyedén” elfogadom a különböző értelmezések létjogosultságát.

A gondolatébresztő észrevételekért szeretnék még egyszer köszönetet mondani mindkét bírálónak.

Rudaš Jutka